

פרשת ויצא: האם ניתן להכין גבינה בקיבת בהמה טריפה

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה (לא, לט) על תגובת יעקב ללבן, כאשר האשים אותו בגניבה: "טִרְפָּה לֹא־הִבָּאתִי אֵלֶיךָ אֲנִי אֶחָטָא מִיְדִי תִבְקֶשְׁנָה גִבְתִּי יוֹם וָלַיְלָה". נחלקו המפרשים, מדוע יעקב לא הביא ללבן טריפה. א. **האבן עזרא** (שם סבר, שחלק מהכבשים של יעקב אכן נטרפו, אלא שתמורתם הביא לו כבשים אחרות, למרות שלא היה חייב, שכן טריפות אלו אירעו באונס (כגון שבאו שני זאבים יחד)). ב. **הבכור שור** לעומת זאת כתב, שיעקב שמר כל כך טוב מפני החיות, שלא נטרפה שום בהמה:

"טרפה לא הבאתי אליך: לא נפל זאב בעדר והצלתי שני כרעים או בדל אֶזֶן לעד שנטרפה, להיות פטור, כמו שכתוב "אם טרף יטרף יביאהו עד". אחטנה: כמו: "קולע אל השערה ולא יחטיא", פלי"ר בלע"ז, כלומר: אם חסרתים, מידי תבקשנה: שכל כך הייתי נזהר עליהם, שלא הייתה יכולה שום חיה להיכנס אל העדר."

בעקבות התורה המזכירה ענייני הטרפות, נעסוק השבוע בשאלה האם מותר 'להעמיד' חלב בקיבת נבילה, שאלה שנוגעת במידה מסוימת לנושא שבו עסקנו בעבר, שימוש בג'לטין המופק מחיות טמאות. כדי לענות על שאלה זו, נפתח תחילה ברקע מדעי, מדוע היו משתמשים בקיבת בהמה כדי לגבן את החלב, והאם יש משמעות למידת הייבוש של הקיבה.

קיבת נבילה

כאשר רוצים להכין גבינה מחלב, מטרת המייצר לקחת חלקיקי החלבון המרחפים בנוזל החלב, להשקיע אותם בקרקעית הקערה, ולאחר מכן לסנן את המים העודפים. כל עוד החלב נשאר בצורתו המקורית, מסיבות הקשורות למבנה החלבון, אין החלבונים מתאחדים יחד ושוקעים, אלא מתרחקים אחד מהשני. על מנת לגרום לחיבורם ולשקיעתם, יש לבצע פירוק ('דנטורציה'), של מבנה החלבון, דבר הנעשה במספר שיטות שהיו ידועות כבר בימי כבר קדם, והובאו בגמרא בעבודה זרה (לה ע"ב):

אפשרות ראשונה, היא להעלות את רמת החומציות של החלב, דבר המתאפשר לדוגמא באמצעות הוספת חומץ. אפשרות זו מובאת בדברי רב חסדא, שטען ששיטה זו יש בה כדי לאסור גבינה שעשאה גוי, שכן החומץ נעשה מין נסך שהחמיץ. **אפשרות שניה**, לחמם את החלב, דבר הפוגע במבנה החלבון. **אפשרות שלישית**, להשתמש מיד באנזימים, המפרקים את מבנה החלבון. אנזימים אלו מצויים בקיבת בעלי החיים, ומשום כך פסק שמואל שאין להשתמש בגבינת גוי, שכן הם משתמשים בקיבת נבילה.

בשר וחלב

הראשונים התקשו בדברי שמואל, מדוע צריך לומר שהגויים מעמידים את הגבינה בקיבת נבילה? והרי אפילו בקיבת בהמה כשרה אסור, שכן יש ערבוב של בשר וחלב! כפי שנראה, התירושים לקושיה זו אינם רק נקודתיים ונוגעים רק לאיסור בשר בחלב, אלא קשורים לדיון כללי, האם בכל האיסורים אומרים דין 'מעמיד', דהיינו שדבר חשוב הנמצא בתערובת לא בטל אפילו בשישים:

א. **התוספות** (חולין קטז ע"א, ד"ה המעמיד) כתבו ליישב, שכאשר מעמידים חלב בקיבת כשרה, האיסור הוא רק מדרבנן, שכן למרות שמדובר בערבוב של בשר וחלב, ערבוב זה מתבצע בשני מאכלים צוננים ולא דרך בישול. וכיוון שמדובר רק בספק, שהרי אין וודאות שאותו גוי העמיד את החלב בקיבת נבילה (שכן יש עוד דרכים), כאשר מדובר בספק דרבנן, לא גזרו חכמים. ובלשונם:

"המעמיד בעור של קבה אם יש בה כו': תימה, דבגמרא מפרש טעמא דאסרו גבינות העובדי כוכבים מפני שמעמידין אותם בעור קבת נבלה, מאי איריא (= ומדוע דווקא) נבלה? אפילו כשרה נמי (= גם). ויש לומר דמשום בשר בחלב לא היו אסורין מספק, משום דליכא (= שאין) אלא איסורא דרבנן, דדרך בישול אסרה תורה."

ב. **הר"י מיגאש** (בר"ן חולין, מב ע"א) **והרמב"ם** (מאכלות אסורות ג, יג) חלקו וכתבו, שהסיבה שלא השתמש שמואל בנימוק בשר וחלב היא, שבניגוד לקיבת טריפה, שם גם אם היא נמצאת בצורה מזערית בתערובת הגבינה, היא אינה בטילה שכן היא דבר 'המעמיד' (שמחמת חשיבותו אינו בטל), בבשר וחלב אפילו כשמדובר במעמיד, אם יש פי שישים של היתר כנגדו הוא בטל. טעם החילוק הוא, שבשר וחלב אינם אסורים במהותם, אלא רק ערבוב הטעמים ביניהם גורם לאיסור, ובמעמיד על חשיבותו אינו נותן טעם.

ג. **רבינו תם** (חידושים ס' תעד) צעד בגישה שלישית, המקילה מצד אחד ומחמירה מצד שני. מחמירה מצד אחד, שכן הוא סובר שהגמרא כתבה איסור נבלה, כנראה רק בגלל שדרך הגויים הייתה להעמיד בקיבת נבלה, אבל הוא הדין שאסור גם בבשר וחלב. מקילה מצד שני, שכן הוא סובר שטעם האיסור אינו מפני שיש איסור מעמיד בבשר וחלב או בנבילה, אלא שהחמירו באיסורים הנוגעים לגויים, לא לברר כל פעם האם יש בהם פי שישים היתר או אין בהם, אלא אסרו תמיד ובכל עניין.

כך פסק גם **המהרש"ל** (ח, קו), שהביא ראייה מהגמרא המביאה טעם נוסף לאיסור גבינת גויים, שהיו מושחים את הגבינה בשומן חזיר. והרי לכאורה הוא בטל בשישים? אלא שבענייני מאכלי גויים החמירו בכל עניין. עוד הוסיף ודחה את טענת הרמב"ם שיש לחלק בין מעמיד בבשר וחלב לבין מעמיד בשאר האיסורים, שכן גם אם מדאורייתא אכן איסור בשר וחלב אסורים רק מחמת טעמם, הרי שמדרבנן הרי הם אסורים בכל עניין, ולכן אין לחלק ביניהם בהקשר לדיון מעמיד¹. ובלשונו:

" לפי שאין הולכין באיסורי גוים דרך הכלל להקל, לפי שפעמים יש יותר מס' כנגד האיסור, ולפעמים פחות, גם מה שהם רצו לומר דבעור נבלה הולכין אחר המעמיד, אפילו ביותר משישים, לא נהירא כלל, דמאחר שחזין בבשר בחלב שאין הולכין אחד המעמיד, הוא הדין בשאר איסורים, נהי דבשר בחלב דרך בישול אסרה תורה, מכל מקום מדרבנן אסור בכל עניין, כמו שאר איסורים, ואם איתה דהוי אזלינן בשאר איסורים אחר העמדה, הוא הדין בבשר בחלב באיסור דידה."

¹ **המאירי** (ד"ה גבנת) העלה אפשרות בעלת מסקנה דומה לדרך רבינו תם, אך מטעם שונה. להבנה זו, הגמרא אסרת הן בבשר וחלב והן בקיבת נבלה וכשיטת רבינו תם, אלא שהסיבה הפוכה. איסור מעמיד קיים גם בבשר וחלב וגם בשאר איסורים. הסיבה שבכל זאת שמואל העלה את הנימוק של קיבת נבילה ולא בשר בחלב היא מהסיבה הפשוטה שאצל הגויים מצויה יותר קיבת נבילה מאשר קיבת שחוטה כראוי.

להלכה פסקו **השולחן ערוך והרמ"א** (יו"ד פז, יא) כדעת הרמב"ם, שדין 'מעמיד' אינו קיים בבשר וחלב, אלא בשאר איסורים. עוד הוסיף הרמ"א, שבמקרה בו יש בתערובת מעמיד העשוי מבשר וחלב בנוסף למעמיד האסור משום קיבת נבילה, ויש פי' שישם היתר כנגד האיסור, התערובת מותרת, שכן במקרה זה אין משמעות למעמיד האסור. נחלקו האחרונים בכוונתו המדויקת:

א. **הש"ך** (שם, לו) ביאר 'שזה זזה גורם' מותר, רק במקרה בו התערובת מקבלת יציבותה הן מחמת המעמיד העשוי מבשר וחלב הבטל בשישים, והן מחמת קיבת הנבילה (או שאר איסורים), אז ישנה השפעה ממשית למעמיד הבטל. אך אם ישנה כמות מספיקה של המעמיד שאינו בטל כדי לייצב את התערובת, גם אם יש מספיק מהמעמיד הבטל, התערובת אסורה מחמתו.

ראייה לכך הביא מהמרדכי (שהוא המקור לדברי הרמ"א), הבסיס ההלכתי לדבריו הוא הגמרא במסכת עבודה זרה (מט ע"א) הפוסקת, שאם נפל לתוך התערובת שאור של תרומה ושאר של חולין, ושני השאורים יכולים להחמיץ את התערובת ללא עזרת של השני, לדעת תנא קמא העיסה נחשבת כעיסת תרומה, שכן היה בכוחה להחמיץ את התערובת. ובלשוננו:

"אבל אם היה שם גם כן מעמיד היתר, הו' זה זזה גורם, ומותר אם איכא שישים כנגד האסור: נראה דדוקא כשאין האיסור יכול להעמיד לבדו בלא ההיתר, הא לאו הכי אסור, והכי מוכח להדיא במרדכי שם שכתב שם ראייה לדין זה, מידי דהוי גבי שאור 'שאר של תרומה ושל חולין' ובזה כדי להחמיץ ובזה כדי להחמיץ וחמצו העיסה אסור, ורבי שמעון מתיר, אבל אם אין באיסור לבדו כדי להחמיץ אם לא שייצענו ההיתר לכולי עלמא מותר עד כאן לשונו."

למרות שכך הבי' הש"ך בדעת הרמ"א, וכך פסקו להלכה רבים מהאחרונים וביניהם **הפרי חדש**, למעשה הוא נשאר בצריך עיון האם כך לפסוק. שכן ייתכן שדווקא בשאר הנופל לתוך התערובת, הנותן טעם ממש בעיסה, אם יש כמות מספיקה של המעמיד האסור אין משמעות למעמיד שבטל בשישים, אך אם מדובר במעמיד שאינו נותן טעם בתערובת אלא רק מייצבה, כגון הג'לטין ששמים במוצרי ג'לי על מנת לייצבם (שאינו נותן טעם בתערובת), ייתכן שכל עוד יש מעמיד היתר בתערובת, היא מותרת.

ב. **הט"ז** (שם, יג), על אף שפסק להלכה כדעת הפרי חדש, כתב שנראה שדעת הרמ"א שזה זזה גורם מותר, אפילו אם יש מספיק מהמעמיד שאינו בטל בשישים לייצב את התערובת, והמעמיד הבטל בשישים רק מסייע לו. הסיבה שפירש כך את דברי הרמ"א היא, שהרמ"א לא הדגיש שההיתר של 'זה זזה גורם' הוא רק במקרה בו אין מספיק מהמעמיד האסור כדי לייצב את התערובת, ומשמע שדיבר בכל עניין. אלא, שבגלל הקושיה מדברי הגמרא במסכת עבודה זרה שראינו בש"ך לעיל, דחק וכתב שייתכן שגם הרמ"א בעצם מתכוון למקרה בו אין במעמיד האסור כדי לייצב את התערובת.

יבש כעץ

כאשר מעמידים חלב בקיבת נבלה וכדומה, ישנו הכרח שהקיבה תהיה לחה, שכן כדי שהחידקים בעלי האנזימים יוכלו להתקיים, הם צריכים אזור מימי. במקרה בו הקיבה יבשה כעץ, פסק **הרמ"א** (יו"ד פז, י) בעקבות תרומת הדשן, שמותר לאכסן בה חלב, שכן בקיבה מעין זו לא עוברת לחלוחית מהקיבה לחלב. כפי שראינו בעבר (בא שנה ו'), נחלקו אחרונים בביאור כוונתו:

א. **הנודע ביהודה** (יו"ד ס' כו) סבר, שדבריו נאמרו רק ביחס לבשר וחלב, שכפי שראינו לעיל בסברת הרמב"ם, נאסרו רק מחמת הטעם שנוצר בערבוב ביניהם ולא אסורים בנפרד. ממילא כאשר הקיבה יבשה כעץ ולא מעבירה טעם, אין איסור לאחסנם יחד. לעומת זאת באיסורי נבלה וכדומה, האסורים שלא מחמת הטעם, אין לאכסנם גם בקיבה יבשה, אלא אם כן תאבד לגמרי צורתה עד שלא תהיה ראויה לאכילת כלב. ומשום כך, לא התיר מטעם זה לאכסן יין או דבש בדג טמא. ובלשוננו:

"ואומר אני, אם מטעם שנתייבש ולכן רצו המתירין לדמותו לעור הקיבה... אפילו בדיעבד אין לדמות לשם, דשם עור הקיבה היתר הוא, ואימתי יחול עליו האיסור? בהצטרפו עם החלב, וכשנתייבש מקודם לא נשאר בו טעם לאסור החלב, ולא חל עליו שם בשר בחלב. אבל שלפוחית הנ"ל של דג טמא הוא, ואסור מן התורה וכבר חל עליו שם איסור ואינו נפקע ממנו על ידי שנתייבש, עד שיתייבש שלא יהיה ראוי לכלב."

ב. **הרב עובדיה** (יביע אומר יו"ד ח, יא) בעקבות הבנתו **בחוות דעת** (יו"ד קג, א) חלק וסבר, שדברי הרמ"א נאמרו הן ביחס לבשר וחלב, והן ביחס לשאר איסורים, שכאשר הקיבה התייבשה, אין בה כבר די ממשות כדי לאסור את החלב. ראייה לכך הביאו מדברי הראשונים הפוסקים שנבלה שאינה ראויה לאכילת גר תושב מותרת בהנאה, למרות שלא נסרחה לגמרי מאכילת כלב. הרי שכאשר היא נפסלה מאכילה, פקע איסורה, והוא הדין לקיבת נבילה שיבשה.

אכילת ג'לטין

כאמור, הג'לטין משמש לייצוב מספר חומרים, כאשר יש באופן כללי שתי דרכים להכנתו. ניתן להכינו מעצמות בעלי חיים טמאים, שדינם קל יותר, שכן (בלי להיכנס לעומק הדיון בו עסקנו בעבר), יש הסוברים שאין איסור לאכול עצמות בעלי חיים טמאים. בנוסף, ניתן להכינו מעורות בעלי חיים ושומניהם, שנחלקו האחרונים בטיבם בעקבות המחלוקת הנ"ל:

א. **הרב עובדיה** (שם) בעקבות הבנתו לעיל, סבר שיש להקל בדין הג'לטין (אם כי במקום האפשר המשגיח צריך לדרוש שיהיה ג'לטין כשר), שכן בגלל התהליכים שהוא עובר הכוללים שטיפה וייבוש, נעשה כמו עץ, ולכן גם אם הוא עשוי ממאכלות אסורות, מותר באכילה.

ב. **הרב פרנק** (יו"ד ס' פג) חלק וסבר בעקבות הנודע ביהודה, שרק כאשר בשר וחלב יבש כעץ, ניתן להקל, ולא בשאר מאכלות אסורות, ולכן פסק שאין להכין ג'לטין מעורות בעלי חיים ושומניהם, ובדומה לפסיקתו של **הרב משה פיינשטיין** (אג"מ יו"ד ב, לב).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...²

